

UDK 2-732.3(497.581.1Zadar)“1598”(091)
272(497.5)“15”

Pregledni rad

Primljeno: 29. listopada 2018.

Prihvaćeno za objavljivanje: 27. prosinca 2018.

ZADARSKA DIJECEZANSKA SINODA 1598. GODINE

Zvezdan STRIKA, Gablingen

U radu se prikazuje Zadarska dijecezanska sinoda, koja je zasjedala 25. rujna 1598. godine i skladno se uklopila u osmogodišnje pastoralno djelovanje nadbiskupa de Minuccija. Nošen tridentskim duhom, odmah poslije svojeg dolaska u Zadar, Minucci je želio upoznati konkretnu situaciju Zadarske crkve te je u tu svrhu vizitirao župe, a svega dvije godine kasnije sazvaio sinodu. Njeni zaključci predstavljaju posttridentsku obnovu crkvene prakse u Zadru, koju je već pokušao uvesti nadbiskup Muzio Callini (1555. – 1566.) s dvije dijecezanske sinode (1564. i 1566. godine), a koja se preko kasnijih sinoda tijekom druge polovice 16. stoljeća djelotvornije provodila u konkretnu stvarnost.

KLJUČNE RIJEČI: *Zadar, dijecezanska sinoda, rani novi vijek, nadbiskup Minuccio Minucci.*

Uvod

Među zadarskim prvosvećenicima koji su dolazili s druge jadranske obale na zadarsku nadbiskupsku stolicu i koji su sazivali dijecezanske sinode je i nadbiskup Minuccio de Minucci (1596. – 1604.). Na samom prijelazu iz 16. u 17. stoljeće nadbiskup Minuccio pripada onim prelatima koji su pored svih tegoba osmanske pritiješnosti istočnojadranske obale pokušavali produbiti kršćansku vjeru: preko vizitacija i dijecezanskih sinoda pospješuje se katolička obnova na lokalnoj razini i upravo u tom smjeru nadbiskup je djelovao odmah poslije svojeg dolaska u Zadar. On je zapazio važnost *ilirskog jezika*, koji osobno nije dobro poznao i predlagao je kardinalu Agostinu Valieru (1531. – 1606.) neka se na njega prevedu crkvene knjige.¹ Minucci je želio upoznati nadbiskupiju i u duhu tridentskih smjernica proveo je vizitaciju i poslije nje sazvaio 24. rujna 1598. godine dijecezansku sinodu.² Upravo ta sinoda predmet je ove kratke

¹ Usp. Josip VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup Minuccio Minucci i njegova jadranska misija*, Zagreb – Split, 2017., str. 250–251.

² Sinodalne zaključke objavio je Daniele FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, Venetiis, 1775., str. 144–154 i Alberto MARANI, *Atti pastorali di Minuccio Minucci, arcivescovo di Zara (1596–1604)*, Roma, 1970., str. 67–92. O sinodi je pisao Velimir BLAŽEVIĆ, *Concilia et synodi in territorio hodiernae Jugoslaviae celebrata*, Vicetiae, 1967., str. 86–87; ISTI: *Crkveni partikularni sabori i dijecezanske sinode na području Hrvatske i drugih južnoslavenskih zemalja*, CCF, 28, Zagreb, 2012., str. 166–167; Zvezdan STRIKA, »Zadarske sinode u svjetlu povijesnih vrela«, *Sedamnaest stoljeća Zadarske crkve. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o 1700. godišnjici mučeništva sv. Stošije (Anastazije), Zadar, 16. – 18. studenoga 2004.*, sv. 1: *Od*

rasprave. Ona se skladno uklapa u sinodalna strujanja Zadarske crkve poslije Tridentskog sabora, koju je započeo nadbiskup Muzio Callini (1555. – 1566.)³ i nastavljena je preko sinoda 1569., 1579., 1594. i sabora južnohrvatskih biskupija u Zadru 1579. godine.⁴ Osobita karakteristika zadarskih dijecezanskih sinoda tijekom 16. stoljeća je ta da one povezuju sinodalnu tradiciju Zadra s konkretnom povijesnom situacijom. Nadbiskup Minucci nije ju sazvao brzopleto, nego je prije toga obišao ona područja nadbiskupije koja su se nalazila pod mletačkom vlašću i uz to je temeljito studirao odredbe prijašnjih sinoda. Zato ona sadržajno skladno povezuje prošlost i konkretnu stvarnost Zadarske crkve, koja je poslije Ciparskog rata bila pritiješnjena otomanskim susjedstvom. Zadar je, doduše, utvrđen grad, »čvrsto zatvoren u novi betonski kalup, nalik kamenom brodu nasukanom nadomak turske ruke«,⁵ ali otomanski napad mogao se očekivati svaki dan; čak je postojala realna opasnost otomanskog zauzimanja Zadra.

1. Nadbiskup Minuccio i Zadar

Novi nadbiskup zadarski Minucije de Minuccio,⁶ sinovac nadbiskupa Andrije Minuccija (1567. – 1572.),⁷ bio je prema Grgi Novaku (1888. – 1978.) *naročito odan*

ranokršćanskog razdoblja do pada Mletačke Republike, Livio MARIJAN (ur.), Zadar, 2009., str. 45–104, ovdje str. 87–89; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 197–205.

³ Tridentsku obnovu u Zadarskoj crkvi uveo je nadbiskup Muzio Callini (1555. – 1566.), koji je u dogovoru s generalnim vikarom Zadarske nadbiskupije i tadašnjim ninskim biskupom Markom Lorednaom (1557. – 1577.) pokušao upoznati svećenike s odredbama iz Tridenta. Generalni vikar izdao je 10. srpnja 1564. godine odredbu na hrvatskom jeziku, određujući neka svi župnici tijekom 1565. godine svake nedjelje poslije sv. mise čitaju pojedine zaključke Tridentskoga koncila, i po potrebi neka ih razlažu sabranom narodu. Odmah poslije svojeg povratka iz Rima sazvao je Callini 1564. godine dijecezansku sinodu. Drugu dijecezansku sinodu sazvao je 14. – 15. rujna 1566. godine. Nju je nadbiskup sa svojim najbližim suradnicima temeljito pripremio i njeni zaključci su samo djelomično dostupni. Zvezdan STRIKA, »Die Diözesansynoden von Zadar unter Erzbischof Muzio Calini mit der Edition der synodalen Beschlüsse aus dem Jahre 1566«, *Begegnung der Kirche in Ost und West im Spiegel der synodalen Strukturen. Festschrift für Petar Vrankić zum 70. Geburtstag*, (Johannes GROHE – Gregor WURST – Zvezdan STRIKA – Hermann FISCHER (ur.), St. Ottilien, 2017., str. 237–291.

⁴ Pregled donosi Z. STRIKA, »Zadarske sinode«, str. 83–87.

⁵ Takav dojam nadbiskup Minucci imao je poslije svojeg dolaska u Zadar. J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 140.

⁶ Minuccio de Minucci rođen je 1551. godine u Serravalle kod Trevisa i nakon uspješnog studija na padovanskom sveučilištu postao je nuncijev tajnik u njemačkim zemljama. Vrativši se u Italiju, obnašao je razne službe u Rimskoj kuriji, kao protonotar i tajnik za vrijeme pontifikata Grgura XIV. (1590. – 1591.), Inocenta IX. (†1591.) i Klementa VIII. (1592. – 1605.). Ovaj posljednji imenovao ga je najprije komendatorskim opatom sv. Krševana i nešto kasnije zadarskim nadbiskupom. Zbog bolesti tražio je više puta ostavku. Godine 1602. napustio je Zadar, vrativši se u Italiju. Nedugo nakon toga prihvatio je službu kod bavarskog vojvode, gdje je i preminuo u noći 7. ožujka 1604. godine. Federico ALTAN, *Memoria intorno alla vita di Monsignor Minuccio Minucci arcivescovo di Zara*, Venezia, 1757.; D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 142–144; Simone GLIUBICH, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara, 1856. (pretisak Bologna, 1974.), str. 213–214; Carlo F. BINACHI, *Zara cristiana*, sv. 1, Zara, 1877., str. 64–66; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. IX–XXI (Introduzione); Vincenzo di RUZZA, »Minuccio Minucci di Serravalle e la sua famiglia«, *I Minucci. Arcivescovi, letterati e Cavalieri di Malta. Atti del Convegno Internazionale 6 maggio 2000. Collegio San Giuseppe di Vittorio Veneto* Mario ULLIANA (ur.), Venezia, 2000., str. 25–59; Alexander KOLLER, »Minuccio Minucci (1551–1604). Ein Diplomat in päpstlichen und bayerischen Diensten«, *Bayrische Römer – römische Bayern. Lebensgeschichten aus Vor- und Frühmoderne*, Rainald BECKER – Dieter J. WEISS (ur.), St. Ottilien, 2016., str. 249–274; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 11–339.

⁷ Andrija Minucci upravljao je Zadarskom nadbiskupijom kratko vrijeme, svega nepunih pet godina. Pio V. imenovao ga je 1567. godine novim zadarskim nadbiskupom i već je 1572. godine bio razriješen dužnosti.

Republici,⁸ dok je Josip Vrandečić, na temelju intenzivnog studija dostupnih izvora, došao do drugih zaključaka: »u skladu s duhom katoličke kulture promišljao je i djelovao globalno«. Dalje navodi isti autor: »U Minuccijevim se izvještajima, pismima i spomenicama naziru problemi europske širine. To su prije svega konfesionalni naponi države i Crkve u izgradnji političkog i vjerskog identiteta, rast vjerskog pluralizma, početni izazovi sekularizacije, rast novih političkih teorija i jake apsolutističke države, koja teži nadzirati i duhovnost.«⁹ Tijekom rujna 1596. godine Minucci je doplovio na lađi Peregradina na istočnojadransku obalu i Zadrani su ga radosno dočekali. To je bio njegov drugi susret s Nadbiskupijom jer je već kao mladić 1568. godine pratio svojeg strica, nadbiskupa Andriju Minuccija na drugu stranu Jadrana. Tu je intenzivno proučavao retoriku, matematiku i filozofiju »kako bi stekao širok humanistički temelj potreban za studij u Padovi«¹⁰. Nakon uspješno dovršenog studija dobio je namještenje na Kuriji. U Rimu je djelovao kao diplomat, osobito poslije prelaska kölnskog nadbiskupa Gebharda von Truchsesa (1577. – 1583.) na kalvinizam. Zauzeo se u korist Ernsta Wittelsbacha, koji je postao nadbiskup, te je predvodio nadbiskupiju do 1612. godine. Kao povjerenik Rimske kurije Minucci je sudjelovao na njemačkim državnim saborima u Regensburgu (1576.) i Augsburgu (1582.). Budući da je početkom devedesetih godina 16. stoljeća izbio rat između Otomanske Carevine i Habsburgovaca, a vođen je ponajviše po hrvatskim i ugarskim zemljama, pokušavao je sklopiti protuosmanski savez u kojem bi zajedničke akcije koordinirala Venecija, Poljska, Rusija, dunavske kneževine i krimski Tatari. Venecija ipak nije ušla u taj rat nego je sačuvala svoju neutralnost. Minucci se prema njoj odnosio kritički, smatrajući da ona nije dokaz političke razumnosti, nego izraz slabosti koju su Osmanlije spoznale.¹¹

Kao povjerenik Rimske kurije u mletačkoj Dalmaciji pozabavio se uskočkim pitanjem koje je izazivalo velike poteškoće na graničnoj međi između carske, mletačke i otomanske vlasti. Uskoci su sredinom siječnja 1601. godine plijenili mletačke trgovačke brodove i povodom tih nedaća izvještava nadbiskup državnog tajnika u Rimu »da uskoci šire vijesti (iako svi znaju da su lažne) da ih je blagoslovio papa da su zaslužni za ono što čine«¹². Uskočko je pitanje ostalo neriješeno, a istodobno je trebao nadbiskup ublažiti posljedice neuspjelog pokušaja oslobađanja Klisa, te mu je papa Klement VIII. (1592. – 1605.) poslao 2. rujna iste godine iz Ferrare *breve* s kojim ga opunomoćuje u posredovanju između katoličkih vladara

Naslijedio ga je ninski biskup Marko Loredan, koji nije imenovan nadbiskupom, nego je službu obnašao skoro četiri godine kao apostolski administrator. D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 128–131; C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, sv. 1, str. 61–62; *Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum S. R. E. cardinalium ecclesiarum series*, sv. 3: *saeculum XVI, ab anno 1503 complectens*, Ludovicus SCHMITZ – KALLENBERG (ur.), Monasterii, 1923., str. 215; Josip BUTURAC – Antun IVANDIJA, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973., str. 345; Mile VIDOVIĆ, *Povijest Crkve u Hrvata*, Biblioteka Radovi, knj. 17, Split, 1996., str. 540; Zvezdan STRIKA, »„Catalogus episcoporum et archiepiscoporum urbis Iadertinae“ arhidakona Valerija Pontea«, *Radovi Zavoda Hrvatske akademije u Zadru*, sv. 48, Zagreb – Zadar, 2006., str. 81–185, ovdje str. 175.

⁸ *Commissiones et relationes Venetae*, tomus 6: *annorum 1588–1620*, MSHSM, 49, Grga NOVAK (ur.), Zagreb, 1970., str. 75.

⁹ J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 13, 16.

¹⁰ *Isto*, str. 26.

¹¹ Usp. Josip VRANDEČIĆ, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split, 2013., str. 39–40.

¹² Karlo HORVAT, *Monumenta historiarum uscocchorum illustrantia*, sv. 2, Zagrabiae, 1913., str. 344–345; Glior STANOJEVIĆ, *Senjski uskoci*, Beograd, 1973., str. 194.

na cijelom Jadranu.¹³ Njegova je misija bila vrlo delikatna, a kako se na temelju dostupnih vrela vidi, imala je političku dimenziju na relaciji odnosa između pape, Venecije i Habsburgovaca. U tom pothvatu pokušao je ujediniti Crkvu u Dalmaciji. Čak je namjeravao, po uzoru na sabor južnohrvatskih biskupija, koji je sazvaio apostolski pohoditelj Agostino Valier u zadarskom samostanu sv. Krševana 1579. godine, organizirati sabor svih njenih biskupija, ali je odustao od te namjere zbog odsutnosti najvećeg broja dalmatinskih prelata.¹⁴

Nadbiskup Minucci nije se ugodno osjećao na istočnojadranskoj obali, za njega je Zadar predstavljao *zapušteni vinograd*.¹⁵ U pismu prijatelju Ivanu Francescu Caretoniju odmah poslije dolaska u Zadar povjerio se o svojim prvim dojmovima, iznoseći najvažnijom poteškoćom u svojoj službi jezičnu barijeru: »nepoznavanje slavenskog (tj. hrvatskog op. a.) jezika vrlo mi je nepodnosno i povećava poteškoće oko uspješnog rada«¹⁶. On je jedan među prvim zadarskim nadbiskupima koji je došao iz Italije, a ne samo da se nije protivio uporabi hrvatskog jezika u liturgiji, nego je, dapače, još više uvidio koliki potencijal ima prevođenje knjiga: »Minucci je bio pobornik tiskanja crkvenih knjiga na hrvatskom – illirskom jeziku, s pomoću kojih bi se učinkovitije doprlo do puka. Kao bivši diplomat svjetske širine... naslutio je njegov ogromni evangelizacijski potencijal. U živom je jeziku uočio prigodu za opću Crkvu pod uvjetom da se izvrši pomna revizija liturgijskih tekstova, prema koncilskim uputama.«¹⁷ Jezična barijera ga nije obeshrabrila, nego je prve dvije godine svoje biskupske službe pažnju posvetio kanonskoj vizitaciji onih župa koje se nalaze pod mletačkom vlašću. Pri svojim posjetima s vjernicima je razgovarao pomoću predvoditelja. Podupirao je duhovnu obnovu, komendatorskim sistemom iscrpljene, benediktinske opatije sv. Krševana i drugih crkvenih institucija.¹⁸ Pohađajući župe, osobno je upoznao njihovo stanje i s kojim

¹³ J. VRANDEČIĆ, *Borba za Jadran*, str. 42; ISTI, *Zadarski nadbiskup*, str. 135–194.

¹⁴ J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 199. U tom pokušaju nadbiskupa Minuccija vidi Nikola Eterović biskupsko jedinstvo i kolegijalnost biskupa, koji je došao do izražaja na Drugom vatikanskom koncilu. Nikola ETEROVIĆ, *Sinodalità: nuovo dinamismo. Proposito per un ulteriore sviluppo del Sinodo die Vescovi*, Città del Vaticano, 2017., str. 25. Eterović, a s njime i velik dio današnjih teologa, polaze od pretpostavke da Crkva počiva na biskupskoj službi, odnosno da je ona objekt biskupske službe. Tako gledašite se poslije Drugoga vatikanskog koncila naglašava, premda ono zanemaruje vjeru kao bitan element kršćanskog i vjerničkog jedinstva. Jedinstvo Crkve ne počiva na pojedinim službenicima (na papi ili na biskupima) nego upravo na jedinstvu vjere, dok su sve službe inkorporirane u zajednici. Služba se tako skrućuje u nositelju službe i poistovjećuje se jedna s drugom, što nikako ne odgovara hijerarhijskom ustrojstvu Crkve. Takav teološki smjer protivni se ranokršćanskoj crkvenoj tradiciji jer nositelj službe obnaša samo službu u ime zajednice, a ne obratno. Služba se uvijek nalazi na prvom mjestu, ona je subjekt, a ne objekt, Crkva nije objekt službenika nego službenici su njen objekt: Crkva na svim njenim razinama, od najniže do najviše, ostaje uvijek vlastiti subjekt. Svaka pojedina služba dio je univerzalnog poslanja Crkve, a s integracijom službe u zajednici prebrođuje se uskogrudni staleški pogled na crkvene strukture koji se razvio pod utjecajem feudalnih društvenih struktura i primjenjivanja apsolutističkih tendencija na Petrovu službu (kao najvišu crkvenu instituciju) i na biskupe u pojedinim biskupijama. Usp. Peter NEUNER, *Abschied von der Ständekirche. Plädoyer für eine Theologie des Gottesvolkes*, Freiburg, 2015.

¹⁵ Podatak iz nadbiskupova navoda donosi J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 143.

¹⁶ *Ignoratio linguae slavonicae mihi permolesta est, et rei bene gerendae difficultates auget*. D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 144.

¹⁷ J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 149–150.

¹⁸ Nadbiskup Minuccio pokušao je obnoviti monaški život u već tada oronuloj benediktinskoj opatiji sv. Krševana. Ona se tada već više od stotinu i pedeset godina nalazila u komendi, pa nije ništa osobito što je samostanska disciplina popustila i nebriga oko održavanja pravila reda. S druge strane samostanske zgrade se nisu obnavljale tako da je bila neophodna građevinska obnova. Opatija je predugo ostala u rukama komendatorskih opata (uobičajeno namještenika Rimske kurije), koji nisu pokazivali interes za monašku zajednicu,

se mnogobrojnim neprilikama susretala nadbiskupija: najprije je obišao otok Pag, zatim je vizitirao kopneni dio južnije od Zadra (Dračevac, Bibinje, Sukošan i Biograd na Moru) i otočni dio, započevši s Vrgodom. Tijekom zime 1597. godine planirao je obići kopnene župe zapadnije od Zadra i otočne župe od Dugog otoka do Premude. Na terenu se susretao s ljudima, od njih je dobio mnoge informacije o uskocima i o osmanskim gusarima, koji su plijenili stoku i životne namirnice. Ukoliko su uspjeli uhvatiti ljude, osobito djecu, odvodili su ih u ropstvo, a njihovi roditelji i rođaci su ih kasnije otkupljivali velikim svotama novca. Zaključujući kanonsku vizitaciju zapadnog dijela Nadbiskupije, sazvaio je 25. rujna 1598. godine dijecezansku sinodu.¹⁹ Na njoj je obnovio odredbe Tridentskog koncila, odluke partikularnog sabora južnohrvatskih biskupija iz 1579. godine i dijecezanske sinode iz 1594. godine.²⁰ To je osobita karakteristika zadarskih dijecezanskih sinoda poslije Tridenta, koje su se sadržajno naslanjale na saborske zaključke, ali isto tako nisu zanemarivale specifičnu tradiciju Zadra. Farlati, a s njime i Bianchi, naglašavaju u svojem kratkom izvješću kako je nadbiskup na taj način pokušao iskorijeniti ono što treba biti iskorijenjeno i učvrstiti što je smatrao prijeko potrebnim.²¹ Takav pristup ukazuje kako su obojica autora poznavala sinodalne zaključke, Farlati ih je objavio,²² a Bianchi ih je samo ukratko bez pobližih objašnjenja rezimirao.²³ Iz današnje perspektive s pravom zaključuje Josip Vrandečić: »sinodalne konstitucije odaju Minuccijev pečat i svjedoče da je vijećanje pomno pripremio i da je u njih utkao svoje pastoralno iskustvo«²⁴.

2. Sinodalne odredbe

Sinoda je obznanila 16 odredaba čiju je kritičku ediciju poslije Farlatija na temelju jednog suvremenog prijepisa, koji je danas pohranjen u *Istituto Storico Germanico di Roma*,

nego su ih samo interesirali njihovi unosni novčani prihodi. Dapače, poneki opati su zabranjivali promjene, čak i primanje novih kandidata kako bi mogli zadobiti što više novčanih sredstava s opatijskih imanja. U takvoj situaciji godine 1602. nadbiskup Minucio donio je nova pravila samostanskog života i opatija je pridružena kongregaciji Montis Olivetti. Sva ta nastojanja nisu donijela očekivanih plodova, nego je opatija i dalje životarila s nekoliko monaha. Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. 2: *Benediktinci u Dalmaciji*, Split, 1965., str. 50–51.

¹⁹ Zvezdan STRIKA, »Prilozi za biografiju zadarskoga nadbiskupa Viktora Ragazzonija (1604. – 1615.) povodom njegove 400. godišnjice smrti«, *Zadarska smotra*, br. 64, Zadar, 2015., str. 32–42, ovdje str. 36; ISTI, »Zadarske sinode«, str. 87; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 200. Farlati navodi izričito: *Constitutiones synodicae in quibus praesentissimi antistitis religio, pietas, sapientia et ea, qua flagrabat, divinae gloriae amplicandae, ecclesiasticae disciplinae stabiliendae, parvas consuetudines extirpandi et populi christiani mores reformandi cupiditas potissimum elucet, dignae sunt quae in lucem aliquando proferantur*. D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 144; usp. također C. F. BINACHI, *Zara cristiana*, sv. 1, str. 26.

²⁰ Saborske zaključke iz 1579. godine objavio je D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 131–139. Sinodalne odredbe iz 1594. godine su zagubljene, samo Ivan Zanotti Tanzlingher (1651. – 1732.) u svojem *Epitome synodorum dioecesis Iadrensis ab anno 1395 iz 1692.* godine donosi podatke o njoj. Budući da je njegov spis do danas ostao zagubljen, ne mogu se provjeriti sinodalne odredbe, no Ante M. Strgačić donosi nekoliko važnijih podataka. Ante M. STRGACIĆ, »Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra«, *Zadar: geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura: zbornik*, Matica hrvatska Zagreb, 1964., str. 373–429, ovdje str. 403, 406, 409; Z. STRIKA, »Zadarske sinode«, str. 83–87.

²¹ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 144; C. F. BINACHI, *Zara cristiana*, sv. 1, str. 26.

²² Usp. ovdje bilj. 2.

²³ Usp. C. F. BINACHI, *Zara cristiana*, sv. 1, str. 26.

²⁴ J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 200.

priredio Alberto Marani.²⁵ Prve dvije odredbe usmjerene su pastoralno, a odnose se na reformu kleričke discipline. One se sadržajno poklapaju s općim odredbama Tridentskog sabora (osobito rezidencije biskupa)²⁶ i odnose se isključivo na duhovni stalež: 1. *O kanoncima* (De canonicis)²⁷ i 2. *Posebno o klericima* (De clericis privatim).²⁸ Od kanonika kao i od svih ostalih biskupijskih svećenika, osobito onih po župama diljem nadbiskupije, zahtijeva se vođenje uzoritog čudorednog života (osobito neophodnog kleričkog celibata), održavanje drugih crkvenih normi i odredaba, zabranjuje im se skitanje s oružjem u noćno doba, igranje buća (balota) na javnim trgovima, kockanje i kartanje uopće. Uz to im se zabranjuje sudjelovanje na raznim igrama, svako plesanje poslije svete mise u privatnom kolu s djevojkama ili udanim ženama. Naređuje im se nošenje kleričke odjeće s kvadratnom kapom, a nisu smjeli nositi svjetovni šešir i vojnu haljinu koja se nazivala hrvatskom. Takav je običaj proširen po mnogim župama i na njega je već ukazao 1579. godine pokrajinski sabor južnohrvatskih biskupija, ali kako se čini, nije ga mogao suzbiti i dokinuti, nego se kasnije još stoljećima uspio održati kako to pokazuju odredbe sa zadarskih dijecezanskih sinoda iz 1663. i 1680. godine.²⁹

Budući da Zadar još nije imao sjemeništa tridentskog tipa,³⁰ sinoda izričito nalaže svim gradskim klericima da moraju pohađati katedralnu školu pri stolnoj crkvi sv. Stošije. Uz

²⁵ Usp. ovdje bilj. 2.

²⁶ Tridentski koncil donio je odredbe u dekretu o rezidenciji biskupa, svećenika (župnika) i nižeg klera. Usp. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, curantibus Giuseppe ALBERIGO – Josepho A. DOSSETTI – Pericles-P. JOANNOU – Claudio LEONARDI – Paulo PRODI, consultante Hubertus JEDIN, edidit Istituto per le Scienze Religiose, treće izdanje, Bologna, 1973., original s njemačkim prijevodom: sv. 3: *Konzilien der Neuzeit*, Josef WOHLMUTH (ur.), Paderborn – München – Wien – Zürich, 2002., str. 680–681; *Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta*, vol 3: *The Oecumenical Councils of the Roman Catholic Church from Trent to Vatican II (1545–1965)*, Klaus GANZER – Giuseppe ALBERIGO – Alberto MELLONI (ur.), Turnhout, 2010., str. 35–36.

²⁷ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 145–147; A. MARANI, *Acti pastorali*, str. 67–73; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 200.

²⁸ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 147–148; A. MARANI, *Acti pastorali*, str. 73–75; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 201.

²⁹ Usp. odredbe Zadarskih sinoda: *De vita et honestate clericorum* iz 1647. godine, odredbu *De vita et honestate clericorum* iz 1663. godine i *De vita et honestate clericorum* iz 1680. godine. Z. STRIKA, »Sinoda«, str. 58; Znanstvena Knjižnica u Zadru (dalje: ZKZD), Ms 843, fol. 50^r–52^r; Hrvatska – Arhiv Zadarske nadbiskupije–16/6 (dalje: HR–AZDN), Prva biskupska sinoda (*Synodus dioecessana prima*), fol. 53^r–55^r i *De vita et honestate clericorum*. HR–AZDN–16/6, Biskupska sinoda (*Synodus dioecessana*), p. 77–82.

³⁰ Kada je točno osnovano sjemenište u Zadru nije poznato. Nadbiskup Bernard Florio (1642. – 1646.) je ustanovio zakladu od 800 dukata za uzdržavanje sjemeništa (šestorice klerika). Sjemenište je bilo smješteno nasuprot crkve sv. Stošije, u preuređenoj zgradi bivše bolnice sv. Jakova i u njemu su se školovali svećenički kandidati koji su vršili službu Božju na latinskom jeziku. Na samom početku u njemu je bilo moguće školovati samo šestoricu mladića, a kasnije još više kandidata. Kada je pak ono otvoreno ne može se točno odrediti, na temelju arhivskog materijala u Vatikanskom arhivu Kovačić drži da je tek nadbiskup Teodor Balbo uspio pozamašnom ostavštinom nadbiskupa Florija otvoriti tek poslije 1660. godine sjemenište (kasnije prozvano *Seminarium Florianum*), a Šutrin misli da je *Florijeva sjemenište* otvoreno 1656. godine. Autori trećeg sveska zadarske prošlosti smještaju njegovo osnivanje negdje između 1656. i 1670. godine. Najdalje je pošao Krasić, koji smješta osnutak Florijeva sjemeništa znatno kasnije, tek oko 1670. godine (kasnije revidira svoje mišljenje držeći 1667. godinom osnutka sjemeništa). Sva pak ponuđena rješenja ne oslanjaju se na povijesne činjenice, nego samo na poneka malena izvješća. Kolanović je pregledao detaljnije izvješća *ad limina* pojedinih nadbiskupa. Nadbiskup Florio izvještava 1655. godine »da je otvoreno sjemenište ili gramatika (seminarium apertum seu schola grammaticae et humanitatis) u kojoj se podučava oko dvadesetak klerika u gramatici, crkvenim obredima te u pjevanju (ubi circiter viginti clerici docentur grammaticam et ecclesiasticas caeremonias necnon cantum quem firmum appellat). Učitelji dobivaju plaću od sredstava stolne crkve i od biskupske menze. To je sjemenište osiguravalo

druge predmete moraju osobito učiti glazbu, koralne napjeve i napjeve slobodnog ritma (*cantus firmus i cantus plenus*).³¹ Taj se zaključak sadržajno naslanja na odredbu zbora zadarskog klera iz 1393. – 1395. godine, gdje je nadbiskup Petar Matafari (1376. – 1398.) odredio da svaki pojedini kanonik treba u roku od jedne godine naučiti koralne napjeve (*cantus firmus*).³² Ona se odnosila na kanonike, a sada je nadbiskup Minucci proširuje na sve zadarske klerike, što zapravo znači da su oni morali naučiti barem koliko-toliko latinski jezik kako bi mogli razumjeti sadržaj pjevanih tekstova.

Nadalje se u istom zaključku svim klericima nalaže suzdržavanje od svih drugih životnih lagodnosti koje nisu spojive s njihovim kleričkim pozivom i njihovim načinom života. Što se tiče sportskih igara, koje su služile tjelesnom jačanju, vitalnosti i zdravlju, sinoda je nešto popustljivija i donekle blaža: igre i zabave se ne zabranjuju, nego samo zadarski klerici moraju paziti da se takve predstave ne održavaju javno i da se ne zbivaju pred očima običnih vjernika.³³

Nadbiskup Minucci strogi je privrženik svećeničkog celibata i zbog toga se sukobio s kanonikom Šimom Benjom, koji je živio u javnom konkubinatu.³⁴ U svojoj prekomjernoj rigoroznosti Minucci nije poznao granice te je pokušavao na svaki mogući način preduhitriti susrete svećenika s udanim ženama ili s djevojkama. Čak je u sinodalnoj odredbi (*De confessione*) naložio svećenicima da ne smiju ispovijedati žene prije niti poslije izlaska sunca. Ispovijedanje u privatnim kućama strogo se zabranjuje, osim bolesnica koje nisu mogle doći u crkvu. One su se trebale ispovijedati kod otvorenih vrata pred kojima je trebala stajati osoba od povjerenja.³⁵ Formula odrješenja trebala se točno prevesti s latin-

sredstva za šest pitomaca, a poznato je kao Florijevo latinsko sjemenište. Ono je osiguralo sredstva za nekolicinu klerika da se odgajaju, no i dalje se zadržavaju postojeći oblici obrazovanja u gramatičkoj školi. Međutim, sve više prevladava poduka u predmetima ponajprije potrebnim za obrazovanje svećenika. «Kolanović se dalje poziva na izvješće nadbiskupa Balbija iz 1658. godine, koji ističe da to je *schola clericorum loco seminarii*. U skromnim oblicima to je sjemenište za odgoj klerika i na temelju izvješća nadbiskupa Parzaghija iz 1676. godine smatra autor da su u Zadru postojala dva sjemeništa, »jedno je oporučno ostavio B. Florio s rektorom i šest klerika pitomaca, i to tri plemića i tri građana... Drugo je ono koje on naziva opće sjemenište (*commune clericorum seminarium ecclesiae cathedralis*) s 24 klerika«, Josip KOLANOVIĆ, »Zadarska nadbiskupija prema izvještajima ad limina 1599–1799.«, *Sedamnaest stoljeća Zadarske crkve*, sv. 1, str. 379–413, ovdje str. 399; Tomislav RAUKAR, Tomislav – Ivo PETRICIOLI – Franjo ŠVELEC – Šime PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom 1409. – 1797.*, Prošlost Zadra – knj. 3, Zadar, 1987., str. 407; Ljubomir MAŠTROVIĆ, »Povijesni pregled školstva u Zadru«, *Zadar – Zbornik*, str. 487–525, ovdje str. 491; Slavko KOVAČIĆ, »Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću od konca 16. do početka 19. stoljeća prema biskupskim izvještajima Svetoj Stolici«, *Croatia christiana periodica*, god. 15, br. 27, Zagreb, 1991., str. 59–87, ovdje str. 69; Stjepan KRASIĆ, *Generalni studij dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina (1396. – 1807.)*, Zadar, 1996., str. 238; ISTI, *Počelo je u Rimu. Katolička obnova i normiranje hrvatskoga jezika u XVII. stoljeću*, Dubrovnik, 2009., str. 173; Rozario ŠUTRIN, »Sjemenište „Zmajević“ u Zadru«, *Iskoni bē slovo. Zbornik radova o glagoljici i glagoljašima zadarskog kraja i crkvi svetog Ivana Krstitelja*, Anđelko BADURINA (ur.), Zagreb, 2001., str. 138–151, ovdje str. 138–139.

³¹ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 148; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 74; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 201.

³² Usp. D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 107; Jerko BEZIĆ, *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području*, Djela JAZU, sv. 5, Zadar, 1973., str. 125–126.

³³ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 148; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 74; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 201.

³⁴ J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 219.

³⁵ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 148; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 75; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 201.

skog na hrvatski jezik. Takav prijevod trebao se upotrebljavati svugdje u Nadbiskupiji. Svi vjernici su trebali pristupiti svetoj pričesti barem jednom godišnje i to barem na blagdan Uskrsa.

Sljedeće tri odluke – 3. *O sakramentu krštenja* (De baptismo),³⁶ 4. *O sakramentu ispovijedi i formi odrješenja* (De confessione. Forma absolutionis)³⁷ i 5. *O presvetoj euharistiji* (De sanctissima eucharistia)³⁸ – odnose se na propisano podjeljivanje sakramenata kršćanske inicijacije i često su se takvi propisi donosili poslije Tridentskog koncila i na drugim sinodama, diljem kršćanskog svijeta.³⁹ Nadbiskup Teodor Balbi (1656. – 1669.) na dijecezanskoj sinodi 1663. godine i nadbiskup Ivan Evandelisti Parzaghi (1669. – 1688.) na dijecezanskoj sinodi 1680. godine donose slične propise.⁴⁰ U odredbi o sakramentu krštenja napominje sinoda neka se djeci ne daju bilo kakva barbarska imena, nego samo imena svetih zaštitnika. Kumovima se naređuje neka podsjećaju roditelje na kršćanski odgoj svojeg djeteta. Ako su roditelji nemarni, neka ih kumovi podsjećaju. U slučaju da bi roditelji otpali od kršćanske vjere, tada su kumovi dužni uzeti dijete k sebi i osigurati mu kršćanski odgoj. U neposrednoj opasnosti trebale su primalje krstiti dijete u majčinoj utrobi, a poslije rođenja župnik ih je trebao upisati u maticu krštenih.

Usprkos otomanskoj prijetišnjosti Zadarska crkva nije posustajala u procesu pastoralne obnove, u njoj su provođene odredbe Tridentskoga sabora, koje su brojni skupovi pretakali u konkretnu stvarnost. Sinodalni zaključci ukazuju na dolično podjeljivanje sakramenata prema koncilskim propisima. Tim propisima treba još pribrojiti i sljedeće zaključke: Kanon 6. *O pričesti u vlastitoj župi* (De communicando in propria parrochia)⁴¹ i 7. *O procesiji presvetog tijela Kristova* (De processione sanctissimi corporis Christi).⁴² Njih Marani ne broji kao vlastite zaključke, nego samo u sklopu odredbe o euharistiji, tako se njegovo brojanje kanona ponešto razlikuje od ovdje navedenih brojeva. Procesija presvetog tijela Kristova trebala se najsvetčanije upriličiti, putovi su trebali biti uređeni, a vjernici su pred svojim kućama trebali posaditi mirisno cvijeće. Na prozore su trebali izvjesiti tepihe i dragocjene tkanine.

Osma odredba *O svetim redovima* (De sacris ordinibus),⁴³ sadržajno se razlikuje od prijašnjih odredaba i tiče se samo klerika. Sinoda strogo nalaže neka se kandidati provjeravaju pred zakletim ispitivačima, tj. jesu li kandidati prikladni da prime više redove.

³⁶ Isto, str. 201.

³⁷ Isto, str. 201.

³⁸ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 148–149; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 76; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 201–202.

³⁹ Usp. sinodalne odredbe poslije Tridentskog koncila – od 1565. godine pa sve do 1599. godine, koje je Mansi prikupio u svojem prikazu sinodalne tradicije. Vrijedno je pogledati još i Michele MIELE, *Die Partikularkonzilien Südtaliens in der Neuzeit*, Konziliengeschichte, Reihe A: Darstellungen, Paderborn – München – Wien – Zürich, 1996., str. 23–311.

⁴⁰ Usp. odredbu *De augustissimo eucharistiae sacramento*. ZKZD, Ms 843, fol. 9^v-10^v; HR-AZDN-16/6, Prva biskupska sinoda (*Synodus dioecesis prima*), fol. 10^v-11^v i odredbu *De sacrosanctio eucharistiae sacramento, custodiando et administrando*. HR-AZDN-16/6, Biskupska sinoda (*Synodus dioecesis*), p. 46–50; Z. STRIKA, »Zadarske sinode«, str. 97, 101.

⁴¹ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 149; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 76–77.

⁴² D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 149; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 77–78.

⁴³ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 149; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 78; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 202.

Poslije njih slijedi odredba, 9. zaključak, *O braku* (De matrimoniis), u kojem se zahtijeva da župnici po ustaljenom običaju prije sklapanja braka navijeste tri nedjelje zaredom s oltara ime i prezime budućih supružnika, i to samo za pripadnike svoje župe.⁴⁴ Nasuprot tomu sklapanje braka između vjernika katolika i pravoslavnih nije se navještavalo.

Upravo ta sinodalna odredba svojim sadržajem upućuje direktno na sljedeću odluku – (10) *O konkubinatu kako crkvenjaka (klerika) tako i laika* (De concubinato tum ecclesiasticorum tum laicorum),⁴⁵ koja se isto tako našla na dnevnom redu dijecezanskih sinoda diljem Dalmacije. Kako se na temelju izvora može vidjeti, nisu samo klerici, nego su i mnogi laici živjeli u konkubinatu, koji se pogrdno naziva *divlji brak*,⁴⁶ pa nekakvo paušalno procjenjivanje i negativno promatranje klerika suzuje problematiku samo na crkvene službenike, dok laici ostaju po strani. Tako sinoda izričito određuje: »pridržavajući se dekreta Tridentuskog sabora, zabranjujemo da klerici drže u kući ili izvan kuće žene o kojima može postojati sumnja, ili da s njima održavaju prijateljevanje. Budući da mnogi navode da s njima nema ružnog grijeha spolnog općenja, da ih u kući hrane, a stvarno su im služile za udovoljavanje požudi, i s kojima su također djecu dobili, smatramo da se na taj način daje prilika za nove grijeha, i da nije kao sigurno jamstvo dovoljna ni poodmakla dob, a narodu se daje povoda za sablazan, sumnjičenje, govorkanje, zabranjujemo pod kaznom izopćenja i drugima prema našoj odluci, da svećenik ili klerik bilo kojeg statusa ili položaja, pod izlikom gospodarskom, ili zajedničke djece, ili vlastite skrbi, bolesti, siromaštva ili dobi, ili također pod izlikom milosrđa, sa sobom u kući drži žensku osobu s kojom se inače okaljao tjelesnim općenjem, bilo da je odatle dobio dijete ili ne; dapače, nećemo ostaviti nekažnjenim također dolazak jednoga drugome pod bilo kojim, pa i časnim izgovorom; nije naime dovoljno da nema grijeha, da ne nastane sablazan.«⁴⁷

Na njih se sadržajno nadovezuju odluka 11. *O desetini* (De decimis)⁴⁸ i zaključak 12. *O uzurpaciji (uzurpatorima ili prisvajateljima) crkvenih dobara* (De usurpantibus bona

⁴⁴ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 150; A. MARANI, *Acti pastorali*, str. 79; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 202.

⁴⁵ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 150; A. MARANI, *Acti pastorali*, str. 79–80; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 202.

⁴⁶ Nažalost, o tom pitanju ne postoji objektivni znanstveni prikaz koji bi pokazao problematiku konkubinata kako laika tako i klerika. Sinodalni zaključci pokazuju samo činjenicu da je kleričko prakticiranje konkubinata naširoko rasprostranjeno, a laici nisu za njima ni u čemu zaostajali.

⁴⁷ »... prohibemus sacrosancti Tridentini concilii decretis inhaerentes, ne clericus aut in domo, aut extra mulieres, de quibus possit haberi suspicio detinere, aut cum illis consuetudinem habere audeat. Cum vero multi ommissam turpem peccati conversationem allegent, ut domi eas alant, quae sibi alias in libidine morigerae fuerunt, et cum quibus etiam proles susceperunt, nos, considerantes dare hoc modo novis peccatis occasionem et facilitatem, nec ad securam cautionem aetatem etiam grandaevam, sufficere, simulque populo scandali, suspicionis et obmurmurationis locum relinquere, prohibemus sub poena excommunicationis, aliisque arbitrio nostroo reservatis, ne sacerdos aut clericus, cuiusquem status, aut conditionis, mulierem, cum qua alias se carnali copula contaminaverit, sive prolem inde susceperit five non, quocumque vel oeconomiae vel communitium filiorum, vel propriae curae, invaletudinis, pauperitatis aut aetatis vel caritatis etiam praetextu, secum in eadem domo alere praesumat. Immo, ne quidem frequentem alterius ad alteram accessum sub quocumque etiam honesto titulo impunitum relinquemus. Non satis est enim culpa carere, ni suspicio etiam amoveatur.« D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 150; A. MARANI, *Acti pastorali*, str. 79–80.

⁴⁸ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 150; A. MARANI, *Acti pastorali*, str. 80–81; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 202–203.

ecclesiastica).⁴⁹ One isto tako slijede opće zaključke i odredbe, koje su često objavljivane na pokrajinskim saborima i dijecezanskim sinodama tog vremena, jer vjernici pritiješnjeni otomanskim susjedstvom nisu mogli, velikim dijelom, davati propisanu crkvenu desetinu. Često je nisu mogli ni dati zbog gladi i neimaštine, oni ni sami nisu imali od čega živjeti pa su bili prisiljeni uskraćivati crkvenu desetinu. Isto tako su ponekada usred materijalne nestašice privajali crkvena dobra te je dijecezanska sinoda pokušala zaštititi crkvenu imovinu i strogo zabranjuje pokušaje njezina oduzimanja. Neimaština je zahvatila cijelu pokrajinu, a kakvo je bilo stvarno stanje na granici može se najjasnije nazrijeti iz *ad limina* izvješća nadbiskupa Minuccija, gdje se 1599. godine ističe posvemašnje siromaštvo seoskih župnika: ni jedan jedini svećenik, pa čak ni najskromnije ne može živjeti od prihoda crkvenih nadarbina, oni su prisiljeni baviti se drugim poslovima koji ne odgovaraju baš uvijek njihovoj svećeničkoj službi.⁵⁰ Takva je situacija ostala tijekom 17. stoljeća, i iz današnje perspektive može se ukazati samo na još bjednije stanje vjernika: ukoliko su svećenici živjeli u tako skromnom stanju, tada je ostalim stanovnicima kopnenog dijela Zadarske nadbiskupije bila materijalna situacija još daleko teža i nesnošljivija. Njihovo teško gospodarsko stanje nije se odnosilo negativno samo na kršćansku vjeru nego je zahvatilo duboko sve pore svakodnevnog života.

Sljedeći zaključak (br. 13) razlikuje se sadržajno od svih drugih i on se pobliže pozabavio *Vračanjem i magijskim umijećima* (De sortilegiis et magicis artibus)⁵¹ i sadržajno nadopunjuje zaključak o pridržanim slučajevima, gdje je odrješenje od vraćanja rezervirano mjesnom ordinariju. S njim se sadržajno ukazuje na prošireno prakticiranje magije, praznovjernih rituala i vraćanja u Zadarskoj crkvi. Crkvene vlasti su ih pokušavale suzbiti, osobito, tijekom 17. stoljeća, i više puta su s mnogobrojnim opomenama ukazivali na njih, ali, kako se vidi, često bez uspjeha. Nadbiskup Viktor Ragazzoni (1604. – 1615.) izvještava 1609. godine Kongregaciju koncila o tim praksama,⁵² koje su išle tako daleko da su čak dijecezanske sinode 1663. i 1680. godine magiju i magijska umijeća smjestile među pridržane slučajeve: oprost i odrješenje od njih pridržano je mjesnom ordinariju.⁵³ Dijecezanske sinode ih nisu uspjele, po zadarskom i ninskom području, iskorijeniti i one su ostale djelomično prisutne do sredine 20. stoljeća, a poneki oblik magije, praznovjerja i praznovjernih običaja ostao je i do današnjih dana.

Zaključak 14. proizlazio je iz konkretne političke situacije, a naslovljen je *O Turcima i njihovu ponašanju* (De Turcis eorumque consuetudine). Svojim sadržajem dodirivao je konkretnu situaciju na granici između mletačkih posjeda u Dalmaciji i Otomanskog Carstva, zabranjujući sklapanje brakova kršćanskih djevojaka s mladićima muslimanske vjere. Zaključak ide još i dalje zabranjujući svekoliki kontakt između kršćanskih

⁴⁹ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 150; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 81–82; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 203.

⁵⁰ Podatak iz nadbiskupova izvješća donosi J. KOLANOVIĆ, »Zadarska nadbiskupija«, str. 388.

⁵¹ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 150–151; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 82–83; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 203.

⁵² Usp. J. KOLANOVIĆ, »Zadarska nadbiskupija«, str. 385; Z. STRIKA, »Prilozi za biografiju«, str. 37–38.

⁵³ Usp. odredbu *De casibus reservatis*. ZKZD, Ms 843, fol. 13^{r-v}; HR-AZDN-16/6, Prva biskupska sinoda (*Synodus dioecesis prima*), fol. 14^{r-v} i odredbu *De casibus reservatis*. HR-AZDN-16/6, Biskupska sinoda (*Synodus dioecesis*), p. 60–62; usp. Z. STRIKA, »Zadarska sinoda«, str. 97, 101.

djevojaka i muslimana, njima se strogo zabranjuje posjet crkava za vrijeme službe Božje, te se pred njima ne smiju pokazivati svetačke relikvije ni sveto posuđe. Nadalje zabranjuje se pružanje konačišta muslimanima, a istodobno se nalaže neka kršćani ne krše propise o postu u određene dane, ukoliko tada održavaju veze s otomanskim podanicima koji s nekim poslom dolaze u Zadar.⁵⁴ Ta je odluka očigledno bila donesena iz praktičnih razloga, iz straha da ne bi otomanski podanici noću, ukoliko bi prenoćili u samom gradu, ukrali relikvijare i crkveno posuđe te ih brzo prenijeli na područje s druge strane granice.⁵⁵ Oprez je svakako neminovan, granica se protezala u samoj blizini grada i otomanski vojnici često su provaljivali i pljačkali po zadarskom području, te u svojim pljačkaškim pohodima nisu ni crkve ostajale pošteđene. Ukoliko se u njima nalazilo što im je koristilo, odnosili su s druge strane granice, osobito su uzimali liturgijsko posuđe i knjige, koje su kasnije prodavali prijašnjim vlasnicima zahtijevajući velike svote novca.

Istodobno je nadbiskupu bilo jasno da na jednoj i drugoj strani granice žive stanovnici istog jezika, istih običaja i pripadaju istoj naciji. Oni su bili rodbinski povezani i privredno-gospodarski navezani jedni na druge, te sinodalni zaključak ukazuje kako se ne može otomanskim podanicima priječiti da dolaze u grad Zadar zbog prodaje, kupovine ili zbog kojeg drugog posla. Državne granice otomanskog i mletačkog dominija samo su teritorijalno i politički razdijelile područje koje je jedna nacionalno-socijalna i vjerski homogena cjelina, te nisu mogle državne podijele i njihova međusobna razračunavanja nikako odvojiti stanovništvo jedno od drugoga. To su pak uvidjele obje države kada je 1587. godine poslije žestokih provala otomanskih podanika postavljen otomanski povjerenik (emin) na

⁵⁴ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 151; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 83–84; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 203–204; Seid M. TRALJIĆ, »Zadar i turska pozadina od 15. do potkraj 19. stoljeća«, *Radovi Instituta JA u Zadru*, sv. 11–12, Zadar, 1965., str. 203–227, ovdje str. 215; Lovorka ČORALIĆ, »Jedan neobjavljeni dokument o suživotu na mletačko-turskoj granici u zadarskom području u XVII. stoljeću«, *Historijski zbornik*, br. 45, Zagreb, 1992., str. 213–218, ovdje 215. Nadbiskup Minucci nije se prvi put susreo u Zadru s problemom otomanske prisutnosti u Dalmaciji, nego je već u Rimu kao papinski savjetnik zagovarao sudjelovanje Venecije u borbi protiv Otomanske Carevine. On je 13. lipnja 1594. godine dovršio glasoviti govor *O neutralnosti*, koji je izgovorio državni tajnik i kardinal Cinzio Aldobrandini 1595. godine u Rimskoj akademiji. U njemu se upozorava Venecija kako njezina neutralnost nije znak političkog pragmatizma, nego puno više odraz njene vlastite nemoći, koja neće ostati nepoznata administraciji u Carigradu. Nju bi Osmanlije mogli iskoristiti u svakoj mogućoj prigodi. J. VRANDEČIĆ, *Borba za Jadran*, str. 39–40.

⁵⁵ Nadbiskupu je Minuciju bila dobro poznata povezanost zadarskog stanovništva s podanicima pod otomanskom vlašću. On je proveo u Zadru već dvije godine i mogao je osobno vidjeti s kojim problemima su se sukobljavali vjernici nadbiskupije. Gospodarski je navezana jedna strana na drugu, i to puno više mletački podanici na otomansku stranu negoli obrnuto. Mletački su podanici smjeli obrađivati zemlju na otomanskoj strani i odredbe su regulirane ugovorom obiju strana. Mletački su se podanici koristili i pašnjacima na drugoj strani granice, te je u bosanskoj kanunnami iz 1565. godine bila određena točna cijena. Uz to je dolazilo do miješanja stanovništva, sklapani su se brakovi s jedne i druge strane, što naravno nije rado viđeno s mletačke strane, a i crkveni predstavnici su se protivili dubljim vezama između građana dviju država. Zadarski kapetan Andrija Soranzo nakon povratka s dužnosti 6. kolovoza 1593. godine smatra da je Zadar *ključ Dalmacije i isturena granica cijelog kršćanstva*, stoga predlaže svojoj vladi neka se u njega dopušta što manje dolazak otomanskih podanika. U Zadar bi trebalo biti dozvoljeno ulazak samo onim otomanskim podanicima koji dolaze po službenom poslu knezu kako bi s njime službeno vodili razgovore, a sve ostale komunikacije trebale bi se zabraniti. *Commissiones et relationes Venetae*, tom. 5: *annorum 1591–1600*, MSHSM, 48, Grga NOVAK (ur.), Zagreb, 1966., str. 77; ISTI, »Presjek kroz povijest Zadra«, *Radovi Instituta JA u Zadru*, sv. 11–12, Zadar, 1965., str. 7–108, ovdje str. 53.

zadarskoj skeli koji je nadgledao trgovinu i ubirao porez na izvezenu robu.⁵⁶ Istodobno je to direktna posljedica tzv. Ciparskog rata i razgraničenja između Otomanske Carevine i Mletačke Republike, koji je proveden 1576. godine. Zauzeto područje Zadarske nadbiskupije i Ninske biskupije uključeno je u krčko-lički sandžak u čijem sklopu su se nalazile sljedeće župe: Vrana, Gorica, Prkos, Zemunik, Benkovac, Poličnik s Lovincem, Smoković, Brdo, Škriline, Suhovare, Obrovac, Perušić i još mnoga druga sela.⁵⁷

Poslije te dijecezanske sinode u svojem izvješću *ad limina* 1599. godine nadbiskup Minucci se posebno pozabavio pitanjem prijelaza muslimana na kršćansku vjeru, obavještavajući Kongregaciju koncila, da mnogi otomanski podanici dolaze u Zadar i jedan dio njih prelazi na katoličku vjeru.⁵⁸ Budući da se oni poslije krštenja ne mogu više vraćati na svoja stara ognjišta, neophodno je osiguranje njihove egzistencije na novom području. Situacija je teška zbog velike neimaštine, a čak nije moguće osigurati ni milostinju da bi se mogli zadržati neko vrijeme u samom Zadru. Njihov boravak je otežan i ne zna se kamo ih se treba poslije pristupa kršćanstvu uputiti, pa jedan dio njih koji je imao iskrenu namjeru pristupiti kršćanstvu ne pristupa mu, vraća se na stara ognjišta i ostaje privržen muslimanskoj vjeri. Nasuprot toga – izričito navodi nadbiskup u svojem izvješću – otomanske vlasti spremne su puno bolje i s više mara pomoći onima koji prelaze s kršćanstva na islam.⁵⁹

Kako bi se moglo što bolje i uspješnije pomoći onima koji namjeravaju pristupiti katoličkoj vjeri, poslao je nadbiskup Minucci Kongregaciji koncila jednu posebnu promemoriju, koju je naslovio *Kako pomoći Turcima koji dolaze u Zadar i prelaze na kršćansku vjeru*, gdje točno navodi način kako bi se trebalo postupati kod njihova prijelaza na kršćanstvo. Najprije opširnije ukazuje na ono što je neophodno dok se pripadnici muslimanske vjere ne katehiziraju i krste, a zatim se u svojem izvješću osvrće na problem njihova smještaja poslije pokrštenja, tj. kako preduhitriti da se pod pritiskom rodbine i prijatelja s druge strane granice ne povrate muslimanskoj vjeri. Neophodno ih je smjestiti podalje od nemirne granice da bi mogli živjeti neuznemiravani od drugih otomanskih podanika. Njihova međusobna komunikacija je neizbježna i, prema njegovu mišljenju, obalno područje je preusko za njihov boravak, a nabolje rješenje je ako bi se naselili u Istri ili nekom drugom području daleko od granice. Za taj pothvat potrebna su velika novčana sredstva i stoga predlaže da se godišnji prihodi komendatorske opatije sv. Kuzma i Damjana pridruže kapitolu sv. Stošije te upotrijebe sredstva za pomoć onima koji bježe pred islamom. S godiš-

⁵⁶ Usp. S. M. TRALJIĆ, »Zadar i turska pozadina«, str. 215–216; L. ČORALIĆ, »Jedan neobjavljeni dokument«, str. 215.

⁵⁷ Pojedinosti donosi Ivana ANZULOVIĆ, »Razgraničenje između mletačke i turske vlasti na zadarskom prostoru 1576. godine, nakon ciparskog rata«, *Zadarska smotra*, br. 47, Zadar, 1998., str. 53–149.

⁵⁸ Pojedinosti donosi J. VRANDEČIĆ, »Pogled zadarskog nadbiskupa Minuccija na islamski svijet u njegovome gradu«, *Forum Bosnae*, 66/14, Sarajevo, 2014., str. 185–200; ISTI, *Zadarski nadbiskup*, str. 159–161.

⁵⁹ Usp. J. KOLANOVIĆ, »Zadarska nadbiskupija«, str. 411. Pitanje pokrštenja Turaka u Zadru naćeo je tek Zdenko Dundović. On je u Matici krštenih Župe svete Stošije u Zadru pronašao podatke da su u razdoblju od 1600. pa do 1700. godine bile krštene 397 osobe: 161 muškarac, 195 žena, a kod 41 osobe nije spomenut njihov spol. Zdenko DUNDOVIĆ, »Pokršteni Turci u Zadru u 17. stoljeću prema maticama krštenih katedralne župe sv. Stošije«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 59, Zagreb, 2017., str. 191–221, ovdje str. 198.

njom sumom od 200 dukata moglo bi se uzdržavati sve otomanske podanike koji dođu u Zadar i žele prijeći na kršćanstvo.⁶⁰

Što se pak tiče prijelaza muslimanskih žena (djevojaka) na kršćanstvo, situacija je znatno povoljnija jer se otomanski vlastodršci zbog njih osobito ne uznemiruju, te bi se one, s malo miraza, mogle udati za slobodnog muškarca na mletačkom dominiju ili bi se mogle smjestiti u neki od ženskih samostana. Isto tako se dosad smještaj u privatnim kućama pokazao uspješnim. Za njihovu katehizaciju potrebna su novčana sredstva koja nedostaju u Zadarskoj nadbiskupiji, stoga predlaže nadbiskup učenom kardinalu Cinzu Aldobrandiniju (1550. – 1610.) neka se ujedine neke crkvene nadarbine i osnuje u Zadru isusovački ili kapucinski kolegij.⁶¹ Njegov poticaj, kako se vidi iz dostupnih izvora nije imao, zbog pomanjkanja materijalnih sredstava, bilo kakav uspjeh. Isusovački kolegij u Zadru nije bio nikada osnovan,⁶² a kapucini su osnovali svoj samostan uz crkvu Gospe od Kaštela ili Gospe od Zdravlja (*Beata Vergine della Salute del Castello*) tek dukulom mletačkog Senata 1. prosinca 1736. godine.⁶³

Na dnevnom redu sinodalnih zasjedanja nije moglo nikako izostati pitanje ženskih monaško-redovničkih zajednica u Zadru i cijeloj nadbiskupiji. Njih sažima odredba 15. *O monahinjama* (De monialibus)⁶⁴, koja je suglasna s odredbom Kongregacije koncila od 16. svibnja 1564. godine da monahinje i dalje mogu držati u samostanima djevojke radi odgoja, ali pod uvjetom da i one, isto tako kao i koludrice, opslužuju samostanska pravila i neophodnu klauzuru. Nadalje se naglašava kako je vrijeme jako teško i obitelji su siromašne te one ne mogu opskrbiti djevojke koje ulaze u samostan zbog odgoja ili redovničkih zavjeta. S općim siromaštvom cijeloga zadarsko-ninskog područja pogoršalo se isto tako i gospodarsko stanje pojedinih monaških zajednica te je sinoda pokušala samo ublažiti oskudicu i odvratiti od propasti što je prijetila ženskim samostanima. Njima se nalaže strogo opsluživanje monaških pravila, ali isto tako i točno regulira brojčano stanje pojedinih samostanskih zajednica kako one ne bi iz bilo kojih razloga bile prenapučene. Zato se određuje da u benediktinskom samostanu sv. Marije mogu biti prisutne najviše 33 monahinje, a u samostanu sv. Katarine smije živjeti samo 16 monahinja. Za preostale zadarske ženske samostane donesene su točne odredbe njihova brojnog stanja: u samostanu sv. Nikole smije obitavati najviše 20 monahinja, u samostanu sv. Demetrija samo 16 monahinja, dok ninski benediktinski samostan sv. Marcele, koji se zbog permanentne otomanske opasnosti još oko 1500. godine morao iz Nina preseliti u Zadar, može najviše nastanjivati 10 monahinja.⁶⁵ Takvo stanje nije se za duže vrijeme promijenilo i ujedno je to

⁶⁰ Usp. J. KOLANOVIĆ, »Zadarska nadbiskupija«, str. 411; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 159–160.

⁶¹ Usp. A. MARANI, *Atti pastorali*, str. XVIII; J. KOLANOVIĆ, »Zadarska nadbiskupija«, str. 411–412.

⁶² Isusovci mletačke provincije tek su 1865. godine došli u Zadar, oni su dobili na upravu Nadbiskupsko malo sjemenište Zmajević (*Piccolo seminario Zmajevich*) skupa s gimnazijom. Godine 1893. prestaju upravljati sjemeništem i gimnazija prestaje s radom. Oliver MODRIĆ – Josip KOLANOVIĆ, *Vodič arhiva Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2013., str. 41–42.

⁶³ Usp. Zdenko DUNDOVIĆ, »Kapucinski tragovi u Zadru tijekom 18. i 19. stoljeća«, *Croatica christiana periodica*, god. 41, br. 79, Zagreb, 2017., str. 1–20, ovdje str. 2–3.

⁶⁴ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 151–153; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 84–90; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 204.

⁶⁵ »... ut in monasterio B. Mariae trigesimum tertium, apud S. Catharinam decimum sextum, apud S. Nicolaum vigesimum, apud S. Demetrium decimum sextum apud S. Marcellam decimum velatarum monialium non

posljednja odredba koja je regulirala stanje u ženskim samostanima. Kasnije dijecezanske sinode nisu donosile propise o brojnom stanju samostanskih zajednica, pa se može pretpostaviti da su samostanske predstojnice slijedile sinodalnu odredbu.

Istodobno se monahinjama strogo zabranjuje bilo kakva komunikacija s vanjskim svijetom. Samostanske predstojnice trebaju jako dobro paziti na monahinje, neka se one ne pokazuju na vratima što vode u crkvu ili pak na gradsku ulicu, te se one ne smiju penjati s bilo kakvom izlikom na crkveni zvonik. Osobito se treba paziti na ženske osobe koje dolaze u samostan kao i na trećoretkinje, koje su u samostanima obavljale kućne poslove. Uz te odredbe treba se pomno paziti na odnos među monahinjama, kako bi u njihovim zajednicama bilo što manje svađa i prepiraka.⁶⁶ Kako se vidi iz odluke, dijecezanske sinode stvarale su velike neprilike crkvenoj stezi, kavge, nesloge, svađe bile su na dnevnom redu; čak su se zbivale i tučnjave među *pobožnim* monahinjama. One nisu izmišljanja ili prazne izreke koje su slučajno unesene u sinodalne zaključke, nego predstavljaju konkretnu stvarnost u ženskim samostanskim zajednicama.

Uz to, sinodalni zaključak nije mogao zaobići već prošireni običaj koji se uvrježio u zadarskim samostanima da su se monahinje prije svećanih zavjeta vraćale u očinski dom, gdje su provele neko vrijeme (uobičajeno mjesec dana). To je na neki način predstavljao oproštaj od vanjskog svijeta, roditelja, braće i sestara, rodbine i prijatelja. Provedeno vrijeme izvan samostanskih zidina nije baš uvijek u skladu s budućim monaškim životom, pa se pokušalo pronaći kompromisno rješenje između skrajnosti. Sinoda ne zabranjuje niti ukida taj običaj, nego i dalje dopušta mladim djevojkama da prije vječnih zavjeta provedu određeno vrijeme kod svojih roditelja, ali ipak neka rijetko izlaze iz očinske kuće i to ne više njih zajedno, nego samo pojedinačno u pratnji svoje majke ili pak jedne čestite građanke. Kada prođe dopušteno vrijeme, neka se tiho s njima povrate u samostan, a djevojka koja se bude ogriješila neće biti pripuštena svećanim zavjetima.⁶⁷

Sljedeća odredba govori *O pridržanim slučajevima* (De casibus reservatis)⁶⁸ i ona se sadržajno ne razlikuje previše od sinodalnih odluka tog vremena u drugim biskupijama i

excedat...», D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 152; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 85; Tomo MATIĆ, *Iz hrvatske književne baštine*, Zagreb – Slavenska Požega, 1970., str. 118–119.

⁶⁶ »Prohibeantur iurgia et rixae, quantum omnino potest; si quae vero, sive puella sive monialis, alteram quamcumque etiam pizzocoram, verberare ullo modo auserit, careat duobus integris mensibus et vino et obsonio quocumque, ut ei nihil praeter panem a monasterio tribuatur, et nihilominus aliis poenis arbitrio nostro reservatis afficiatur«, D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 153; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 88.

⁶⁷ »Cum animadverterimus abusum esse et scandalum magnum ex puellis, quae sacrum habitum suscepturae ad paternam aedes commigrant, unde per plures dies per totam civitatem pompa quadam, parum honesta, aut laudabili circumducuntur, id omnino imposterum prohibebimus, permittentes quidem, ut quaecumque voluerit, paternas domos accedant, in iisque per mensem unum plus minus maneat, sed raro domo pedem efferant, nec plures simul, si plures exire contingeret, sed unaquaeque separatim cum matre et aliis honestis matronis, a quibus etiam singulae separatim ad monasterium, cum tempus erit, simpliciter deducantur. Contraria vero praesumptio indignas puellas ipsas faciat, quae ad monasterium deinceps admittantur«, D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 153; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 89.

⁶⁸ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 153–154; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 90–91; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 204–205. Joseph Grisar izvještava da se u Vatikanskom arhivu nalazi prijepis jednog dokumenta koji sadrži popis pridržanih slučajeva u Zadarskoj nadbiskupiji. Uz nju još je i Trogirsk crkva imala jedan vlastiti popis pridržanih slučajeva. Joseph GRISAR, »Die Reform der „reservatio casuum“ unter Papst Clemens VIII.«, *Miscellanea Historiae Pontificiae*, sv. 21, Roma, 1959., str. 305–385, ovdje str. 305,

metropolijama Crkve u Hrvata i u susjednoj Italiji. Ona točno nabroja 28 pridržanih slučajeva koji započinju s odredbom protiv heretičkih strujanja i šizme, protiv simonije i javnih grešnika, podmetača požara i razbojnika na cestama, te vračara, proročica i onih koji ubiru novčane kamate. Zaključak je nastavljen preko zabrane općenja s javnim grešnicima pa sve do stroge zabrane potajnog komuniciranja s monahinjama i kleričkog nošenja oružja. Sve spomenute odredbe kanonski su određene i točno pravno definirane te je kao takve dijecezanska sinoda samo nabrojala. Osobito često ponavljala se zabrana nošenja oružja na dijecezanskim sinodama, što jasno ukazuje da zadarski klerici nisu baš previše marili za tu naredbu.⁶⁹ Ona je proizlazila iz svakodnevnog života na graničnoj međi mletačko-otomanskog dominija i shvatljiva je samo u tom povijesnom kontekstu kada je grabež, otimačina, robljenje i ubijanje nevinih osoba, uslijed nesređenih političkih prilika, na dnevnom redu, pa je nošenje oružja pružalo bilo kakvu-takvu sigurnost.

Dijecezanske sinode uobičajeno su se zaključivale svečanom misom zahvalnicom i, već po ustaljenom običaju, donesene su na kraju sinodalnih zaključaka *acclamaciones in fine synodi*. Takvu je praksu slijedila i promatrana biskupijska sinoda Zadarske crkve, ističući pohvale u čast pape Klementa, zatim pohvale mletačkom duždu Marinu Grimanu, nadbiskupu Minucciju i drugim zaslužnim osobama.⁷⁰

O stanju Zadarske nadbiskupije nadbiskup Minucci izvijestio je u travnju 1599. godine Kongregaciju koncila preko kanonika Petra Rodotea i Ivana Milašića (Milassea), navodeći da je kopneni dio nadbiskupije sveden na uski morski pojas sa samo šest kopnenih župa (Dračevac, Sukošan, Bibinje, Turanj, Biograd i Pakoštane) i da je materijalno stanje svećenika u jako lošem stanju. Tijekom svoje službe nigdje nije susreo takvo siromaštvo svećenika kao što je to Zadarskoj nadbiskupiji, niti jedan od njih, pa čak i najskromnije, ne može živjeti od prihoda crkvenih nadarbina. Ukoliko nemaju nasljedstva od svojih roditelja prisiljeni su baviti se ribarstvom ili nekim drugim poslom, koji nije baš uvijek spojiv s njihovim svećeničkim pozivom. Zato je molio Kuriju »da se nikome ne smije dodijeliti beneficij bilo koje vrste u Zadarskoj crkvi, ako nije bio podrijetlom iz grada i ako nije aktivno služio u Dijecezi, osim studenata u rimskom seminaru i onih koji služe u Rimu. Podrijetlom iz grada smatrao je svakoga onoga koji je dvije godine *loco et facto* živio u Zadru i služio lokalnu Crkvu. Držao je da će nada da će dobiti čak i male beneficije potaknuti župnike i niže klerike. Molio je također da se ponovo dodijele svi ispražnjeni beneficiji jer se po tome moglo potaknuti siromašne svećenike na predanije služenje, koje su zapustili jer su se bavili drugim poslom kako bi preživjeli.«⁷¹

bilj. 1. Pojedinsti o rezerviranim slučajevima donosi Paul HINSCHIUS, *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland. System des katholischen Kirchenrechts mit besonderer Rücksicht auf Deutschland*, vol. 3, Berlin, 1883. (pretisak Graz, 1959.), str. 102–109; Georg MAY, Čl.: »Reservation«, *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. 8, Freiburg, 1963., str. 1248–1249; Roberto PUZA, Čl.: »Reservation«, *Lexikon des Mittelalters*, sv. 7, München – Zürich, 1995., str. 754.

⁶⁹ Već je Zadarska sinoda 1566. godine u 34. odredbi zabranila svećenicima nošenje oružja, osim ako se nalaze na putovanju. Zatim je isto tako sabor u Zadru 1579. godine svećenicima zabranio nošenje oružja. D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 136; HR-DAZD, Fasc. Miscellanea III, br. 1, fol. 16; G. A. GURATO, *Chiesa Metropolitana di Zara*, ZKZD, Ms 452, fol. 45^v; Z. STRIKA, »Die Diözesansynoden von Zadar«, str. 283–284; ISTI, »Sinoda«, str. 58, bilj. 46.

⁷⁰ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 154; A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 92.

⁷¹ J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 209.

Nadbiskup Minucci obišao je tijekom svibnja 1601. godine u 25 dana sve otočne župe, osim Paga. Njega je namjeravao vizitirati u listopadu, a nakon toga kanio je ponovno sazvati dijecezansku sinodu.⁷² Svoj naum ipak nije uspio provesti u djelo, nego je pohađio Pag tek krajem travnja 1602. godine,⁷³ pa se danas treba pretpostaviti da nije sazvao sinodu.

U svojem izvješću koji je prosljeđen 1602. godine Kongregaciji koncila nadbiskup Minucci navodi još jednom teško materijalno stanje seoskih župnika: oni nemaju drugih prihoda osim darova župljana.⁷⁴ Isto tako se zbog pomanjkanja materijalnih sredstava sjemenište ne može osnovati ni uzdržavati. Samo godinu dana ranije u svojem *ad limina* izvješću od 14. svibnja 1601. godine, koji je proslijedio preko kanonika Ivana Blanda i dominikanskog provincijala Kornlija Nassija, nadbiskup misli da osnivanje sjemeništa, zbog velike neimaštine i bijede, nije nikako moguće i da je neophodna materijalna pomoć Rimske kurije.⁷⁵ Kako bi se, bar donekle, nadoknadio nedostatak bogoslovnog sjemeništa i visoke izobrazbe svećenika, svaki je župnik morao voditi brigu za odgoj kleričkog podmlatka i trebao ih je osobno podučavati u dogmatici i moralnoj nauci, kanonskom pravu, crkvenom pjevanju, podjeljivanju sakramenata i drugim liturgijskim obredima.⁷⁶ Takva izobrazba klerika samo je prijeko rješenje, a osnivanje sjemeništa je neophodno. On ga pored svih neprilika pokušava utemeljiti kako bi uspješnije preduhitrio neznanje svećenika, koje se na drugi način ne može preduhitriti, jer oni nemaju prilike studirati niti kod kuće niti vani, zbog bijede koja vlada u cijeloj zemlji.⁷⁷ U svojem izvješću ne spominje održavanje sinode pa se može pretpostaviti da nije uspio pripremiti dijecezansku sinodu koju je namjeravao sazvati poslije vizitacije.

Zaključak

Dijecezanska sinoda koju je sazvao nadbiskup Minucci 25. rujna 1598. godine pripada krugu posttridentskih sinoda koju je započeo nadbiskup Callini 1564. godine i nastavljene su sve do 1688. godine, kada je vijećala posljednja dijecezanska sinoda Zadarske crkve. One su uobičajeno sazivane poslije vizitacija. Tako je bilo i kod nadbiskupa Minuccija. On je obišao one župe koje su se nalazile u sklopu mletačkog dominija i poslije vizitacije sazvao dijecezansku sinodu. Nju je nadbiskup s najbližim suradnicima pomno pripremio, studirao je akte prijašnjih biskupijskih sinoda, zborova zadarskog klera i osobito pokrajinskog sabora južnohrvatskih biskupija, koji je sazvao apostolski pohoditelj i kasnije kardinal Agostino Valier 1579. godine u samostanu svetog Krševana. Njihov kontinuitet proteže se kao nit kroz sinodalne odredbe, pojedini zaključci nisu neke nove i nepoznate odredbe, nego su one već prije bile obznanjene, a sada su se, samo nešto drugim riječima, obnavljale i prilagođavale novoj situaciji.

⁷² Podatak donosi J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 266.

⁷³ *Isto*, str. 275.

⁷⁴ J. KOLANOVIĆ, »Zadarska nadbiskupija«, str. 388–389.

⁷⁵ Usp. *Congregatio concilii: Relatio ad limina dioecesis Iadrensis anno 1601*, ASV, vol. 412A, fol. 13; S. KRASIĆ, *Počelo je u Rimu*, str. 172; J. VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup*, str. 262.

⁷⁶ Tekst donosi A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 34.

⁷⁷ A. MARANI, *Atti pastorali*, str. 34; J. KOLANOVIĆ, »Zadarska nadbiskupija«, str. 396.

Minucijeva sinoda samim koncem 16. stoljeća skladno se uklapa u sinodalnu tradiciju Zadarske nadbiskupije. Ona je uvodi u 17. stoljeće i svojim sadržajem utjecala je na kasnije dijecezanske sinode, osobito one iz 1607., 1624., 1640., 1647., 1663. i 1680. godine.

SUMMARY

SYNOD OF ZADAR DIOCESE IN 1598

The study reveals details about the Synod of Zadar Diocese that convened on 25 September 1598 and was part of the eight-year pastoral activities of arch-bishop Minuccio de Minucci. Inspired by the spirit of the Trident Council, immediately after his arrival to Zadar, the arch-bishop wanted to get acquainted with the situation in his diocese, so he visited local parishes, and two years later he organized a synod. The conclusions of this synod reflected the post-Trident reform of the ecclesiastical practices in Zadar, which was attempted already in the times of the previous arch-bishop Muzio Callini (1555–1566) with two diocesan synods (1564 and 1566). But this reform became reality only after the later synods from the second half of the sixteenth century.

KEY WORDS: Zadar, diocesan synod, early modern period, arch-bishop Minuccio Minucci.

